

Магістр 1 року навчання
факультету обліку і аудиту ХНЕУ

РОЗРОБКА ПРОПОЗИЦІЙ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ДЕРИВАТИВІВ УКРАЇНИ

Анотація. Розглянуто основні види деривативів – похідних фінансових інструментів: форварди, ф'ючерси, опціони та свопи, їх складові. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення та розвитку ринку похідних фінансових інструментів в Україні.

Аннотация. Рассмотрены основные виды деривативов – производных финансовых инструментов: форварды, фьючерсы, опционы и свопы, их составляющие. Разработаны предложения относительно усовершенствования и развития рынка производных финансовых инструментов в Украине.

Annotation. This article describes the main types of derivatives, i.e. financial instruments such as forwards, futures, options and swaps, and their components. The suggestions for improvement and development of the derivatives market in Ukraine were developed.

Ключові слова: дериватив, форвард, ф'ючерс, опціон, своп.

Глобалізація фінансів і фінансового ринку сприяла структурним змінам, що виникли в національних і міжнародних фінансових системах протягом останніх двох десятиріч. Як наслідок, фінансовий ринок став мінливішим і більш непередбачуваним (постійні коливання курсів валют, котирувань цінних паперів і процентних ставок за кредитами), що дало поштовх до розвитку складних фінансових інструментів, зокрема фінансових деривативів.

Проблемам використання похідних фінансових інструментів присвячені наукові розробки вітчизняних і зарубіжних вчених: Міщенко В. І., Примостки Л. О., Піскулова Д. Ю., Тупіциної А. В., Фельдмана А. Б., М. Живковича та ін. [1 – 4].

Метою дослідження є аналіз існуючих похідних фінансових інструментів на ринку України та розробка основних напрямів удосконалення та розвитку ринку похідних фінансових інструментів в Україні.

Об'єктом дослідження є існуючі похідні фінансові інструменти на ринку України.

Предметом дослідження є розробка пропозицій щодо вдосконалення розвитку ринку деривативів України.

Деривативи (похідні фінансові інструменти) мають дві складові, які відрізняють їх від звичайних продуктів:

1. Вони не потребують первісних інвестицій або потребують їх у досить обмежених обсягах, на відміну від інвестицій у звичайні продукти, які мають аналогічні характеристики.

2. Ціна (справедлива вартість) цих продуктів змінюється залежно від зміни вартості базових продуктів – цінних паперів та інших ринкових факторів.

Обов'язковою характеристикою деривативів є те, що вони всі без винятку мають чітко встановлений термін дії, до настання якого обов'язково мають бути погашені. У цьому вони схожі на боргові інструменти, однак відрізняються від безстрокових пайових інструментів.

На практиці виокремлюють такі види деривативів: форварди, ф'ючерси, опціони, свопи.

Крім того, у межах кожного виду можуть існувати варіації, здебільшого у вигляді комбінацій з іншими видами деривативів.

Найпростіший похідний фінансовий інструмент – форвард. Його сутність полягає у фіксації умов угоди у визначений момент часу та відкладанні остаточного розрахунку за угодою на певний термін. Форвардні угоди не можуть існувати без базових активів, оскільки саме базові активи є предметами купівлі-продажу. Форвардні контракти укладаються за ціною, яка може відрізнитися від поточної ціни базового активу. Різниця між поточним та форвардним курсом становить форвардну премію чи дисконт [1].

Фактично форвардна угода – це звичайна угода купівлі-продажу цінного паперу, лише з відстрочкою її виконання. Основними характеристиками форварду є те, що умови угоди незмінні, однак будь-яка зі сторін угоди може продати її (шляхом переуступки права вимоги до іншої сторони) третій особі до моменту виконання угоди.

Необхідність використання форвардних угод була обумовлена пошуком захисту від ризику зміни вартості базового активу. Укладаючи угоду сьогодні, сторони фіксують для себе майбутню вартість базового активу, причому така фіксація є взаємовигідною, оскільки сторони виходять із різних очікувань щодо динаміки курсу (вартості) базового інструменту.

Хоча форвардні угоди допускають можливість переуступки права вимоги третій стороні, однак на практиці це відбувається вкрай рідко через те, що обсяг операції та її умови, зокрема щодо строку розрахунку, обрані таким чином, що задовольняють конкретні сторони угоди, але можуть не влаштувати третю сторону [2].

Ф'ючерсні угоди були створені саме для ліквідації основного недоліку форвардних угод – їх специфічності для конкретних сторін. За економічною сутністю ф'ючерси тотожні форвардам. Відмінність між ними полягає в тому, що ф'ючерси є стандартизованим інструментом. Зазвичай, виконання ф'ючерсних контрактів здійснюється не тими

учасниками, які ці угоди уклали. Певна особа може стати учасником ф'ючерсної угоди в будь-який час шляхом укладання договору переуступки прав (купівлі-продажу) із попереднім учасником.

З точки зору організації роботи з ф'ючерсами вони суттєво відрізняються від форвардів. Оскільки всі контракти реалізуються через біржу та з використанням розрахункової (клірингової) палати біржі, то замість форвардного покриття учасники контракту мають підтримувати початкову маржу.

Залежно від динаміки зміни вартості базового активу та, відповідно, ціни (курсу) похідного інструменту учасник ф'ючерсної угоди отримуватиме чи то варіаційну, чи то додаткову маржу.

На відміну від форвардів та ф'ючерсів, які є обов'язковими для виконання обома сторонами угоди, опціонні контракти мають асиметричну зобов'язаність: одна сторона угоди (власник опціону) має право вирішувати, виконувати угоду чи ні, а друга сторона (продавець опціону) бере на себе зобов'язання виконати волю власника опціону. Залежно від того, продається чи купується базовий актив, опціони поділяють на опціони "пут" та опціони "кол".

Опціон "пут" – це угода, яка надає одній стороні право, але не зобов'язання, продавати певний актив на визначених умовах або протягом певного періоду часу (американський опціон), або у призначену наперед дату (європейський опціон), та встановлює безумовне зобов'язання іншої сторони угоди викупити цей актив, у разі якщо перша сторона виявить бажання його продати. Відповідно опціон "кол" – це угода, яка надає одній стороні право купити певний актив із тими самими застереженнями, які існують щодо опціонів загалом (умови, терміни тощо) [3].

Свопом називають похідний фінансовий інструмент, за яким відбувається обмін двома різними базовими активами або протягом певного періоду часу (процентний своп), або на певний період часу із подальшим зворотним обміном (валютний своп).

Процентний своп – це угода між двома сторонами про зустрічний обмін упродовж певного періоду часу з обумовленою періодичністю потоками грошових коштів, які розраховуються від однієї узгодженої величини ("умовної суми"), але за різними ставками чи базами розрахунку.

Валютний своп – це угода між двома сторонами про тимчасовий обмін двома валютами з подальшим зворотним обміном у заздалегідь визначений час та за певним курсом. Особливістю валютного свопу є те, що фактично він складається із двох угод – спот-угоди (обмін валютою зараз) та форвард-угоди (зворотний обмін у майбутньому) [4].

Похідні фінансові інструменти можуть успішно використовуватися для управління ризиками банку, оскільки їм властиві унікальні характеристики:

самостійно без поєднання з базовим активом вони можуть нести для банку кілька ризиків одночасно, а відтак приносити банку дохід як винагороду за прийняття такого ризику. Наприклад, форвардам на фондовому ринку властивий як кредитний ризик (у вигляді можливості не поставки базового активу контрагентом), так і ризик ринковий (у вигляді зміни справедливої вартості базового активу);

структура відносин за деякими похідними фінансовими інструментами (зокрема, опціонами) дає змогу одночасно уникати небажаного ризику та отримувати дохід від тієї частини ризику, яку банк готовий на себе прийняти;

комбінація базового активу та похідного фінансового інструменту може сприяти хеджуванню ризиків, тобто взаємній компенсації вигоди та ризику внаслідок настання певних подій – зміни курсів цінних паперів процентних ставок тощо.

В Україні для розвитку ринку похідних фінансових інструментів необхідно на законодавчому рівні, спираючись на міжнародні стандарти та нормативні акти, чітко визначити місце похідних на фінансовому ринку, їх економічне значення, інфраструктуру ринку, систему обліку й оподаткування операцій із деривативами. Підвищення ефективності функціонування ринку похідних інструментів неможливе без чіткого визначення основних напрямів його вдосконалення та подальшого розвитку.

Для цього необхідно запровадити такі форми та методи його регулювання, які б значно підвищили рівень захисту прав інвесторів, забезпечили збереження інтересів суспільства та держави.

На думку автора, основними напрямками вдосконалення розвитку ринку деривативів є:

- 1) запровадження політики державного регулювання операцій із деривативами;
- 2) удосконалення нормативної бази, яка б відповідала загальноприйнятим стандартам діяльності строкового валютного ринку, зокрема, ліквідація наявних колізій у визначенні термінів і положень;
- 3) удосконалення системи оподаткування операцій із деривативами;
- 4) подальший розвиток бірж та інших інфраструктурних установ (клірингових установ, рейтингових агентств тощо), які необхідні для здійснення операцій з валютними деривативами;
- 5) підвищення рівня кваліфікації персоналу банків щодо використання деривативів;
- 6) поступове усунення прямої заборони для суб'єктів валютного ринку на проведення операцій з валютними деривативами, запровадження гнучкого курсу гривні.

Таким чином, для подальшого розвитку ринку деривативів необхідно всебічно та глибоко проаналізувати уроки світової кризи фінансової системи та існуючі в Україні проблеми та недоліки розвитку похідних фінансових інструментів і максимально враховувати їх при подальшій розбудові ринку похідних інструментів України. Отже, широке запровадження деривативів в Україні стане можливим у середньостроковій перспективі після вирішення всіх проблем та при забезпеченні відповідних умов розвитку валютного, фондового ринків та економіки України в цілому.

Незважаючи на досить песимістичну позицію деяких експертів фондового ринку стосовно розвитку національного ринку похідних фінансових інструментів, можна стверджувати, що в середньостроковій перспективі деривативи мають в Україні потужні можливості, оскільки їх розвиток приводить до підвищення ефективності та ліквідності фінансового ринку, зростання кількості можливих інвестиційних стратегій на ринку, зниження собівартості фінансових трансакцій.

Наук. керівн. Турінов А. В.

Література: 1. Пискулов Д. Ю. Хеджирование валютных рисков [Текст] / Д. Ю. Пискулов, А. В. Тупицына // Международные банковские операции. – 2008. – № 4. – С. 77–79. 2. Примостка Л. Роль і функції строкового ринку в економічній системі [Текст] / Л. Примостка, О. Береславська // Вісник НБУ. – 2008. – № 8. – С. 16–17. 3. Ющенко В. А. Управління валютними ризиками [Текст] / В. А. Ющенко, В. І. Міщенко. – К. : Знання, 2008. 4.

Фельдман А. Б. Производные финансовые и товарные инструменты : учебник / А. Б. Фельдман. – М. : Финансы и статистика, 2009. – 304 с.